

Ariana Novina

Akademija likovnih umjetnosti
Sveučilišta u Zagrebu

Academy of Fine Arts
University of Zagreb

Ilica 85
Zagreb, Hrvatska

aria@alu.hr
orcid.org/0000-0001-8057-0502

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

UDK / UDC:
727:027.54(497.5 Zagreb)"1911/1913"
378:73(497.521.2 Zagreb)

DOI:
10.17685/Peristil.63.9

Primljeno / Received:
9. 1. 2020.

Prihvaćeno / Accepted:
5. 10. 2020.

Radovi profesora i učenika Privremene više škole za umjetnost i umjetni obrt pri izgradnji Kraljevske sveučilišne knjižnice i Zemaljskog arhiva u Zagrebu

Works of Professors and Students of the
Temporary Higher School of Arts and Crafts
During the Construction of the Royal University
Library and the National Archives in Zagreb

APSTRAKT

Na temelju novopronađene arhivske građe autorica dopunjuje ranija istraživanja o opremanju Kraljevske sveučilišne knjižnice u Zagrebu (1911. – 1913.). U članku se spominju izvodači radova, profesori Privremene više škole za umjetnost i umjetni obrt, Rudolf Valdec i Robert Frangeš, te se atribuiraju novi izvodači – učenici Više škole kiparskog tečaja: Vojta Braniš, Ferdo Ćus, Davorin Hotko, Robert Jean, Milorad Jovanović, Hinko Juhn, Antonija Koščević, Rudolf Spiegler, Antun Štefić, Mila Wodsedalek. Članak obrađuje i doprinos Ljevaonice za broncu pri višoj školi za umjetnost i umjetni obrt pri gradnji knjižnice, koja je izvela ukrasne radnje iz bronce.

KLJUČNE RIJEČI

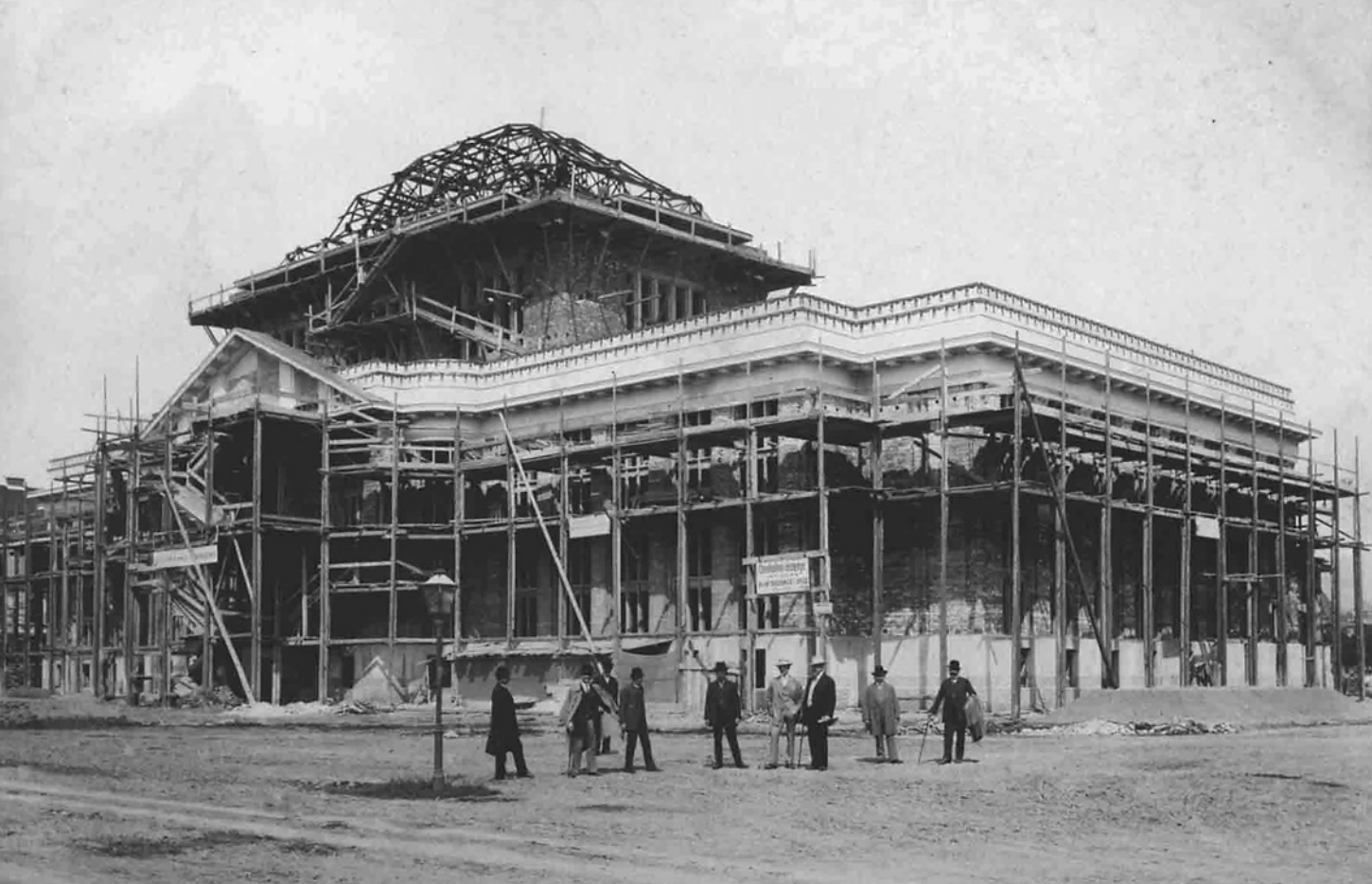
Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Privremena viša škola za umjetnost i umjetni obrt, secesija u Hrvatskoj, ljevaonica za broncu

ABSTRACT

Based on the newly found archival material, the author supplements earlier research on the furnishing of the Royal University Library in Zagreb (1911–1913). The article mentions the contractors, professors of the Temporary Higher School of Arts and Crafts, Rudolf Valdec and Robert Frangeš, and attributes other contractors – students of the Sculpture Course Temporary Higher School: Vojta Braniš, Ferdo Ćus, Davorin Hotko, Robert Jean, Milorad Jovanović, Hinko Juhn, Antonija Koščević, Rudolf Spiegler, Antun Štefić, Mila Wodsedalek. The paper also discusses the contribution of the school's bronze foundry to the construction of the library, which performed decorative works from bronze.

KEYWORDS

Royal University Library in Zagreb, Temporary Higher School of Arts and Crafts, Croatian Secession, bronze foundry

1 Kraljevska Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, izgradnja 1911/12. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Grafička zbirka, GZ 127/1958

Royal University Library in Zagreb, construction 1911/12, National and University Library in Zagreb, Print Collection, GZ 127/1958.

Uvod

Stotinu godina nakon izgradnje još je uvijek općeprihvaćeno mišljenje da je Sveučilišna knjižnica u Zagrebu najljepši primjer secesijskog poimanja sveobuhvatnog umjetničkog djela kako svojom vanjštinom, tako i unutrašnjošću.¹ Arhitekt Lubynski je pri gradnji ovog „zdanja prosvjete i kulture” u potpunosti sudjelovao u nadziranju izvedbi svekolikog arhitektonskog ukrasa, unutarnjeg ukrasa i namještaja, slikanja prostorija, svih zanatlijskih radnji, klesarskih, kiparskih radnji iz umjetnog kamena i drugih obrtnih radova.² U prilog tome govore dokumenti Kraljevske-hrvatsko-dalmatinske zemaljske vlade³, koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, od ugovora Rudolfa Lubynskog s vladinim Odjelom za bogostovlje i nastavu do ponuda za razne radove u toku gradnje knjižnice⁴ iz kojih se može vidjeti kakvu je zadaću Zemaljska vlada povjerila arhitektu Lubynskom.

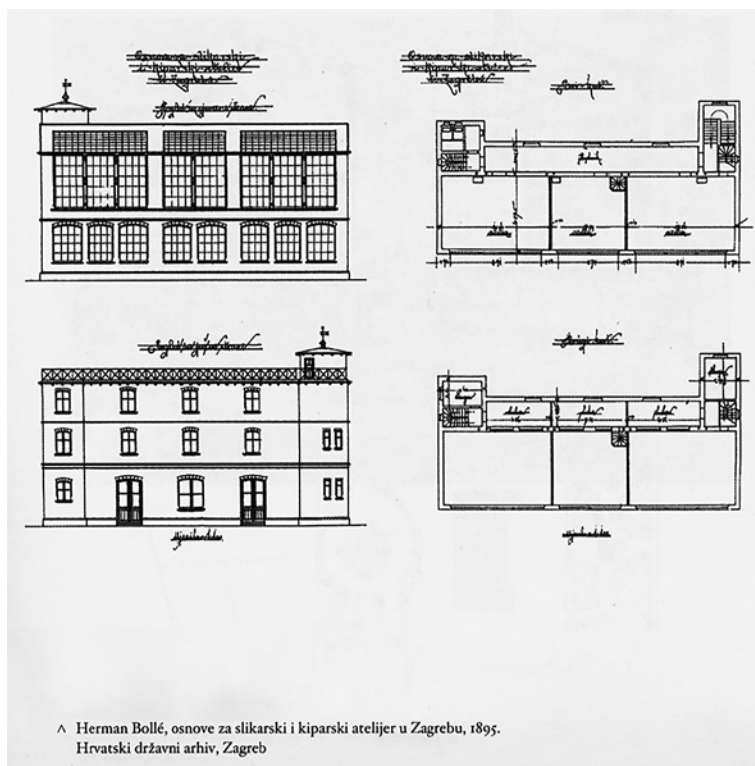
Natječajni projekt knjižnice⁵, također, pokazuje da je Lubynski već na samom početku gradnje, tj. pri izradi osnove, predvidio i unaprijed osmislio cjelokupni izgled zgrade, koji se kasnije u tijeku gradnje mijenjao tek u manjim detaljima.⁶ Početkom 1910. godine vlada šalje na put po Europi nagrađenog arhitekta Lubynskog (prva nagrada iznosila je 3000 kruna, dr. Vladimira Deželića (zamjenika tadašnjeg ravnatelja Kraljevske sveučilišne knjižnice Ivana Kostrenčića) i inženjera Sitzera kako bi proučili najnovije tipove gradnje ovakvih ustanova. Prema Deželićevim *Memoarima*, od 17. siječnja do 6. veljače proučili su uređenje novih zgrada za knjižnice Visoke tehničke škole u Budimpešti, sveučilišnih knjižnica u Kološvaru, Lavovu i Leipzigu, te za tri knjižnice (Kraljevsku, Sveučilišnu i Tehničku) u Berlinu.⁷ Također su posjetili Krakov, Dresden, Prag i Beč. Svoj elaborat o tom putovanju Deželić je Vladi podnio 17. veljače 1910. godine.

Gradnja Kraljevske i sveučilišne knjižnice (kopanje temelja) započela je 21. ožujka 1911. godine, na Trgu Ivana Mažuranića, prostoru Zapadnog perivoja⁸, koji je u to doba služio kao sportski teren, a bio je omeđen zgradama Šumarskog društva, Trgovačko-obrtničke komore i Narodnog doma. Građevinske radove za knjižnicu izvela je tvrtka Ernsta i Adolfa Ehrlicha. Zgrada je smještena na južnoj polovici trga, a u početnim razmišljanjima Lubynskog, u skladu sa zahtjevima Vlade, trebala je parkom biti povezana s budućom zgradom Sveučilišta (sl. 1).

Monumentalnost zgrade dodatno je naglašena obrascima klasičnih elemenata (zabati, pilastri, kupola, rizaliti), dok je dekorativni ukras, a prvenstveno prema unutrašnjosti, izraz stila rane secesije s naglaskom na bečki utjecaj (geometrijski, florealni i animalni ornament, korištenje skupocjenih materijala kao što su mramor, bakar, mjed, bronca, mozaici, brušena stakla, pozlate i sl.). U konstrukciji zgrade korišteni su svi elementi moderne arhitekture kao što su željezna konstrukcija, koju je izvela Prva hrvatska tvornica strojeva i ljevaonica željeza d.d.⁹, i armirani beton, posebno imajući u vidu funkcionalnost i sigurnost zbog namjene građevine. Knjižnica kao „hram znanja i prosvjedenja” bogata je simboličkim sadržajima i motivima u svim elementima zgrade, od arhitektonskih elemenata do dekorativne plastike. „Taj intenzitet kreativne kristalizacije i sinteze u Zagrebu više nikada nije dosegnut u nekome arhitektonskom djelu.”¹⁰ Biblioteka, posljednji monument¹¹, integrira elemente monumentalnog historicizma, rane faze secesije i napose njemačkih iskustava na prijelazu stoljeća. U svojoj sinkretičnosti, ona je i svojevrsna sinteza.¹²

Arhitekt Lubynski, osim što je nadgledao cjelokupnu gradnju i radove (na zgradi), skoro svakodnevno se konzultirao s bibliotekarom Deželićem o rasporedu prostorija i spremišta. Deželić ga je upozoravao da ne šteti na plemenitim materijalima, naročito za unutarnje uređenje, jer je želja i bana Tomašića¹³ da zgrada sveučilišne knjižnice bude reprezentativna.¹⁴

Ne smijemo zaboraviti ni ulogu Izidora Kršnjavog, ondašnjeg predsjednika Društva umjetnosti, po slikaru Ljubi Babiću našeg „homo universalisa”, pri gradnji Sveučilišne knjižnice. Već 1907., kada se počelo govoriti o potrebi gradnje knjižnice, Društvo umjetnosti, tj. njegov predsjednik Kršnjavi, zalaže se da se dekorativnom unutarnjem

▲ Herman Bollé, osnove za slikarski i kiparski atelijer u Zagrebu, 1895. Hrvatski državni arhiv, Zagreb

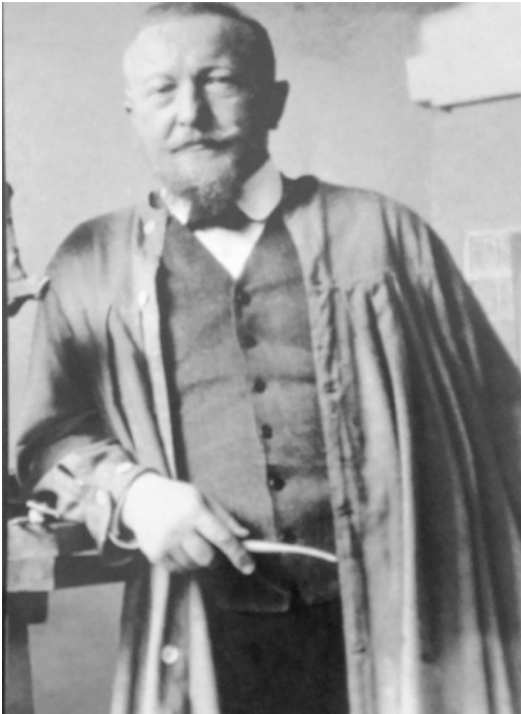
- 2 Herman Bollé, osnova za slikarski i kiparski atelijer u Zagrebu, 1985., pogled sa sjeverne i južne strane, tlocrt prvi i drugi kat, Hrvatski državni arhiv (dalje HDA)

Herman Bollé, plan for painting and sculpture studio in Zagreb, 1985, north and south view, floor plan of the first and second floor, Croatian State Archives

uređenju, slikarskom i skulpturalnom posveti velika pažnja, te da se radovi povjere domaćim umjetnicima. Tako je i bilo. Uostalom, Kršnjavi je bio i u komisiji za Natječaj za izradu osnova za sveučilišnu knjižnicu, raspisanog 17. veljače 1909. godine¹⁵, a bio je i nezaobilazni autoritet pri odlučivanju o slikarskom uresu unutrašnjosti.

Privremena viša škola za umjetnost i umjetni obrt (1907. – 1918.) i doprinos izgradnji sveučilišne knjižnice

Na poticaj Izidora Kršnjavog, a na prostoru starog zagrebačkog Prilaza, 1895. godine¹⁶ izgrađeno je šest atelijera¹⁷ za hrvatske likovne umjetnike koji su završili školovanje u inozemstvu. Tada je Kršnjavi bio na položaju predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu i smatrao je da uz Obrtnu školu treba osigurati nastavak formalnog školovanja za umjetnike, a u tom trenutku zbog potrebe obnove potresom razrušenog Zagreba, Milenijske izložbe

- 3 Rudolf Valdec u atelijeru, Fototeka Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu

Prof. Rudolf Valdec in the studio, Academy of Fine Arts Zagreb photo library

- 4 Martin Hotko sa sinom, Arhiv za likovne umjetnosti HAZU

Martin Hotko with his son, Fine Arts Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts

u Budimpešti i umjetničko-obrtnih zahtjeva na prostoru cijele države, dao je izgraditi prikladne prostore za umjetnike. Arhitekt Herman Bollé izveo je nacрте, a gradnju Kuno Waidmann. Zgrada je smještena na državnom zemljištu na Prilazu, koje je dijelilo vrt s Primaljskim učilištem¹⁸ i novoosnovanim Zavodom za odgoj gluhoj djece. Vlada je 1895. atelijere dodijelila umjetnicima Bukovcu, Medoviću, Tišovu, Čikošu, Ivekoviću i Frangešu (sl. 2).¹⁹

Dvanaest godina kasnije, 1907. godine, u prostorima atelijera osniva se Privremena viša škola za umjetnost i umjetni obrt²⁰, s ustrojnim statutom i naučnom osnovom.²¹ Prve generacije upisanih učenika Kiparskog tečaja bit će pod nadzorom svojih profesora angažirani na gradnji Kraljevske sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

„Pioniri modernoga kiparstva, Robert Frangeš i Rudolf Valdec, postaju prvi profesori kiparstva na Akademiji likovnih umjetnosti, a i u obrazovanju umjetničkoga kadra pripali su im pionirski poslovi. Nositelji ideja modernih gibanja impresionizma i secesije imali su dovoljno snage i nadmoćnosti, profesionalnih želja i potreba, iznad svega organizacijske sposobnosti da stvore uvjete i prednosti za razvoj kiparstva, a kako su bili prvi, i morali su početi iz temelja.”²²

Ukrasne radnje iz kamena na glavnom (sjevernom) pročelju i južnom zabatu

Rudolf Valdec (Krapina, 8. ožujka 1872. – Zagreb, 1. veljače 1929.), profesor i upravitelj Više škole za umjetnost i umjetni obrt (na školi od 1908. do 1929.) (sl. 3). Predavao je Modeliranje, Dekorativno modeliranje, Ornamentalno modeliranje, Fiziologiju te Anatomiju i proporcije tijela. Sa svojim je kolegom, slikarom Belom Čikošem Sesijom sastavio i prvi hrvatski „anatomski atlas” za umjetnike, kao pomoć studentima pri izradi studija.²³ Valdec je izveo skulpture za južno pročelje knjižnice u svom ateljeu na Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt. Ne čudi činjenica da je Zemaljska vlada takav posao povjerila upravo Valdecu. Jedan od prvih školovanih hrvatskih kipara već je bio iskusan u izvođenju arhitektonske dekoracije za pročelja. Posebno se specijalizirao za alegorijske figure.²⁴ Njegove figure, tj. elemente modelacije odlikuje naturalizam prikaza sa secesijskim stilskim obilježjima.

Pri izvođenju ukrasnih radnji iz kamena na Kraljevskoj Sveučilišnoj knjižnici profesoru Valdecu najviše je pomagao njegov učenik Martin Hotko²⁵

- 5 Rudolf Valdec i učenici, visoki reljef na zabatu južnog pročelja Kraljevske sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 1913., Fototeka ALU

Rudolf Valdec with students, high relief on the gable of the south façade of the Royal University Library in Zagreb, 1913., Academy of Fine Arts Zagreb photo library

(Zagreb, 12. studeni 1980. – Zagreb, 18. listopada 1962.), student prve generacije upisanih na Privremenu višu školu za umjetnost i umjetni obrt (sl. 4).²⁶ Neki od njegovih kolega polaznika te generacije bili su: Ljubo Babić, Ferdo Ćus, Hinko Juhn, Gabrijel Jurkić, Kosta Strajnić, Ludmila Wodsedalek. Prema Antoniji Tkalčić Košćević²⁷, Valdecovoj učenici i sudionici početaka rada škole, zanimljiv je i dirljiv bio odnos Valdeca i Hotka, koji se isprepliće i na profesionalnom i privatnom planu. Valdec je, na neki način, bio duhovni skrbnik Hotku i pomagao mu tijekom cijelog života. Nakon završene Obrtne škole, Hotko dolazi u Valdecovu kiparsku školu na Privremenoj višoj školi na kojoj i apsolvira, uz Valdecovu novčanu pomoć odlazi na Akademiju u Bruxelles, međutim, zbog početka rata tamo ostaje samo jednu godinu. Nakon zarobljenitva u Sibiru, vraća se u Zagreb kod Valdecovih. Rudolf Valdec i gospođa Valdec, Helena (sestra Bele

Čikoša), umrli su na njegovim rukama. Od 1921. godine počinje raditi kao nastavnik modeliranja na Obrtnoj školi.

Hotkov doprinos gradnji vidljiv je i u unutrašnjosti knjižnice. Izveo je većinu dekorativnih arhitektonskih elemenata u Velikoj i Maloj čitaonici (volute, supraporte i dr.), o čemu će više riječi biti u drugom dijelu ovog rada.²⁸

S druge strane, Valdecovi kiparski radovi na timpanonu južnog začelja Knjižnice do sada nisu u potpunosti razjašnjeni. Zabat (sl. 5) je podijeljen na pet dijelova koji su međusobno odijeljeni pilastrima, a koji prate liniju pilastara do temelja građevine. Skulpturalni ukras izveden je u tri središnja dijela, a određen je okvirom, u kojem je smješteno sedam skulptura u visokom reljefu. Očigledno je Valdec ovdje izveo alegorije koje simboliziraju znanost, prosvjetu i umjetnost. Međutim, još nisu u potpunosti jasni pojedini ikonografski sadržaji.

Ono što je poznato je da je Valdec u lijevom i desnom krajnjem dijelu zabata izveo Alegorije neznanja i znanja (prosvjećenosti). „U lijevome polju ponavlja svoj motiv *sputanog genija* kojega je radio još 1898. godine i ponovio ga na grobu S. S. Kranjčevića, lik sjedećeg mladića pognute glave i vezanih ruku na leđima, koji simbolizira sputanost i neznanje.”²⁹

Ovom Alegorijom Valdec naglašava Lubynskijevu ideju knjižnice – „hrama znanja”.

Za središnji lik do sada se mislilo da predstavlja Atenu Paladu (iako nema njezine uobičajene atribute). Kao alegorija, vrlo se često javlja na arhitektonskoj plastici zdanja posvećenih kulturi. Može se pretpostaviti da središnja figura ipak predstavlja lik Lučonoše, kako ju je atribuirao Enes Quien. To je muška figura naglašene muskulature, koja u desnoj ruci drži baklju, a u lijevoj čekić i dlijeto. Čekić i dlijeto oruđe su umjetnika, kipara, ali i obrtnika. Moguće je da je Lučonoša upravo umjetnik, kojeg Valdec na ovom mjestu stavlja u središte zabata.

Ako bi se uzela u obzir atribucija da Lučonoša (donošitelj svjetla i preneseno znanja), ujedno pokrovitelj umjetnosti i znanosti, pod svojim okriljem ima i *artes liberales* (povlaštene duhovne discipline koje se uostalom pojavljuju i na zidnoj slici Ivana Tišova u Proforskoj čitaonici), mogli bismo u krajnjem lijevom liku vidjeti personifikaciju graditeljstva (drži u ruci ciglu i zemlju), personifikaciju arhitekture ili samo personifikacija renesansnog čovjeka (figura obučena u renesansno ruho koja drži plug ili drugo oruđe), personifikaciju umjetnosti (naga figura okrenuta leđima i kao da se sprema klesati), te personifikacije znanosti: drugi lik na lijevoj strani do personifikacije graditeljstva je personifikacija filozofije (Aristotel koji drži Etiku i kuglu), figura u svećeničkom ruhu s desne strane personifikacija je Teologije. Iz Valdecove ostavine razvidno je da je proučavao filozofe poput Platona, Aristotela, Spinoze, Ostwalda, pa je moguće da je pri izradi ovog zabata imao ideju prikazati određenu osobu.

Lijeva grupa figura oko središnje, glavne, sigurno predstavlja starovjekovnu, antičku prosvjetu (antička draperija, i ostali simboli izvedeni iz grčke mitologije). Međutim, krajnji lik obučen je u srednjovjekovnu odjeću. Vratimo se likovima muškarca i žene odjevenih u antičko ruho. Jedini ženski lik, koji s divljenjem gleda u središnju figuru, vjerojatno je Venera, koja predstavlja ljepotu, ali i simbol antičke umjetnosti i kulture

uopće, u ruci drži lik malenog Kupida (lat. Amor, grč. Eros) ili genija.

Na kraju, zanimljiv je dosad neotkriven, malen, gotovo neprimjetan plitki reljef ispred personifikacije umjetnosti. Na njemu su prikazane životinja, najvjerojatnije lisica, i kugla; lisica kao simbol inteligencije i lukavosti, ali i vještine i umješnosti. Pri analizi ovog teško čitljivog alegorijskog reljefa jasno je da je Valdec koristio antički i humanistički diskurs u vremenu moderne, kada je djelovao. Iako je vrijeme najplodonosnijeg djelovanja Valdeca vrijeme kada se akademizam povlači pred dolaskom simbolizma i secesije, antički repertoar i dalje je prisutan na arhitektonskoj plastici.

Kako je u programu opreme Sveučilišne knjižnice svaki detalj bio pomno razrađen i zadan od strane naručitelja te se motivi koji nose idejnu poruku jedne važne kulturne institucije (i njima pripadajući simboli) ponavljaju i na skulpturalnim radovima (arhitektonskoj plastici) na fasadi i na slikarskim radovima u unutrašnjosti, može se zaključiti da je Valdec na južnom zabatu prema, očito zahtijevanom, obrascu ikonografskog programa izveo Alegorije starovjekovne, srednjovjekovne i novovjekovne znanosti, te Alegorije umjetnosti i tehničkih vještina.

Valdec je na ovom zabatu posebnu važnost dao Alegoriji umjetnosti. Time je uzdignuo umjetnika i Alegoriju umjetnosti stavio uz bok ostalim znanostima.³⁰

Analogija se može povući i s likovnim programom palače u Opatičkoj 10, gdje je Kršnjavi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće htio pokazati pripadnost humanističkoj tradiciji i klasičnoj kulturi.

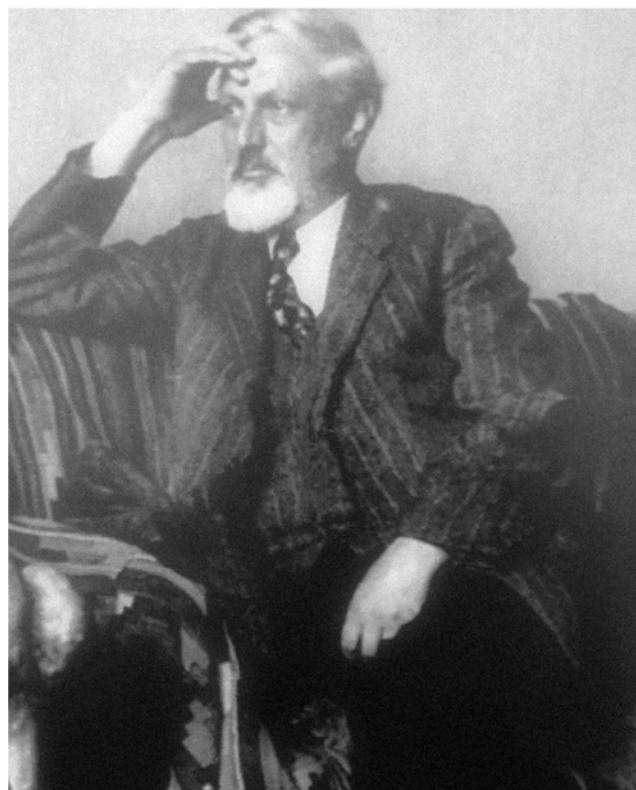
U ugovoru između Rudolfa Valdeca i Odjela za bogoštovlje i nastavu od 14. listopada 1911.³¹ broj 19 677. stoji da Odjel angažira prof. Valdeca kao zastupnika Škole za umjetnost i umjetni obrt „u svrhu umjetničke izradbe kiparskog uresa kod novogradnje Kraljevske sveučilišne knjižnice u Zagrebu”. Ovaj dokument dokazuje kako je Zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu, s punim povjerenjem prepustila izradu ukrasnih skulptura za pročelje jedne važne gradske zgrade tek otvorenoj Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt, tj. svjedoči o visokoj umjetničkoj i obrtničkoj spremnosti polaznika škole. Uostalom, i koncept programa Škole (oživotvoren inicijativom Kršnjavog, Rojca i Frangeša) osmišljen je i napravljen s ciljem „podupiranja domaće umjetnosti i obrta”.

U ugovoru se specificira kvaliteta kamena, cementa, pijeska i šljunka, a Škola se obavezuje sve radnije završiti do konca veljače 1912. godine. Za svaki tjedan prekoračenja Školi će se oduzeti 100 kruna od ukupne cijene. Zanimljiv je X. članak ugovora u kojem se „autorska prava na reljefima zajamčuju Školi za umjetnost i umjetni obrt, a Škola može pojedine komade izložiti kao fragmente na izložbama i upotrebljavati kao urese”.³² U ugovoru je sadržana i cijena od 1600 kruna za dvije figure za svaki od tri eliptična prozora zajedno s vijencima.

Skulpture nad polukružno istaknutim rizalitom, iznad glavnog ulaza u knjižnicu, smještenom u osi zgrade, prikazuju po dvije dječje (muške i ženske) figure koje uokviruju svaki od tri eliptična prozora (sl. 6). Vješto su uklopljene u okvir koji diktira prozor. Oko njih se obavijaju floralni vijenci koji nose secesijska obilježja, a u ravnini glava amoreta nalaze se simboli zemaljske kugle, ogledala, mikroskopa, vjeverice, i Atene Palade, simboli znanosti i univerzalnog prosvjećenja koji se ponavljaju i na slikama u unutrašnjosti zgrade i na skulpturama na zabatu južnog začelja.

„To je bila prava radna godina i radna škola, kako je odgovarala Rudi Valdecu. Atelier je bio pun ploča s reljefima, stolovima za crtanje; jedna se gotova stvar iznašala na lijevanje, nove ploče se unašale za novi posao. U isto vrijeme radili su u jednom dijelu ateliera mlađi daci svoje školske studije po naravi, a stariji uz poslove za Biblioteku i svoje zaključne radove.”³³

Na glavnom, sjevernom pročelju zgrade, a ispod zabata s grbom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i natpisom Sveučilišna knjižnica izradene su alegorije četiri fakulteta tadašnjeg Zagrebačkog sveučilišta. Izveo ih je profesor Više škole za umjetnost i umjetni obrt Robert Frangeš-Mihanović (Sremska Mitrovica, 2. listopada 1872. – Zagreb, 12. siječnja 1940.), prvi ravnatelj i inicijator osnivanja škole.³⁴ To su alegorije bogoslovlja, mudroslovlja, pravoslovlja i liječništva. Prikazane su simboličkim aranžmanima figura koji su lako čitljivi (Bogoslovlje označava Krist na križu, Mudroslovlje filozof koji motri golu istinu³⁵, Pravoslovlje sudac koji čita presudu i Liječništvo liječnik koji daje lijek bolesnome). Izvedbeni projekt vrlo se malo razlikuje od natječajnog projekta, što dokazuje da je Lubynski već pri osnovnom nacrtu imao jasnu viziju ukrasnih elemenata na knjižnici. Figuralne kompozicije simetrično su raspoređene – po pet figura na ugaonim pilovima i po

- 6 Rudolf Valdec i učenici, amoretta za svaki od tri eliptična prozora nad glavnim ulazom, fototeka ALU

Rudolf Valdec with students, amoretta for each of the three elliptical windows above the main entrance, Academy of Fine Arts Zagreb photo library

- 7 Robert Frangeš-Mihanović, Fototeka ALU

Robert Frangeš-Mihanović, Academy of Fine Arts Zagreb photo library

dvije figure na unutarnjim. Grb u zabatu također je izveo Frangeš.

Robert Frangeš (sl. 7) je na školi predavao Modeliranje, Modeliranje po prirodi, Ornamentalno i dekorativno modeliranje i Kiparstvo. U tri je navrata bio ravnatelj škole (1907. – 1908., 1913. – 1914. i 1917. – 1918.), te je prvi voditelj i inicijator osnutka Ljevaonice za broncu. Uz kolegu Valdeca, ključna je figura Tečaja za kiparstvo u počecima rada škole. Također, uz Valdeca se smatra protagonistom moderne hrvatske skulpture.

Dokument koji je potpisao Frangeš 30. prosinca 1914. dokaz je da su za posao oko izrade alegoričnih figura isplaćeni i učenici Martin Hotko i Vojta Braniš u iznosu od 65 kruna. U Arhivu Akademije likovnih umjetnosti nalazimo dokumente (potvrde) o iznosima koje je Frangeš primao mjesečno za razne građevinske izdatke prigodom izrade alegoričnih figura (isplate težacima, nabava drva, čavala, sadre, boje i sl.). Novac je uzimao iz kredita za izradu alegoričnih figura za Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu, koji je kasnije podmirivala Zemaljska vlada. Iz jednog dokumenta³⁶ saznajemo da još dugo vremena nakon dovršenja knjižnice Odjel za unutarnje poslove Kraljevske zemaljske vlade nije poslao školi „konačni obrok zaslužbine od 600 K”.³⁷ Frangeš je za kiparske figuralne radnje dobio 20 000 kruna, dok je Valdeca isplaćeno 12 000. Na ime Više škole za umjetnost i umjetni obrt za kiparske figuralne radnje Zemaljska vlada je isplatila 1 600 kruna. Treba primijetiti da taj iznos i nije bio velik (usporedi li se npr. dotacija koju je škola u to vrijeme dobivala za školsku godinu, a iznosila je oko 7 000 kruna.)

Ukrasne radnje iz bronce

Odjel za unutarnje poslove 27. veljače 1912. šalje ravnateljstvu Privremene više škole za umjetnost i umjetni obrt dopis³⁸ s upitom bi li škola bila voljna i uz koje uvjete preuzeti izvođenje raznih ukrasnih radnji od bronci kod novogradnje Kraljevske sveučilišne knjižnice. Unutar tog dopisa nalazi se i popis koji razrađuje koje se ukrasne radnje iz bronce za Sveučilišnu knjižnicu imaju odliti u Ljevaonici za broncu pri Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt. U dokumentu se navodi da je u cijenu uključeno „bezprikorno ljevanje, cizeliranje, patiniranje prema odredbi građevne uprave, dobava na lice mjesta te ugradba.”

U ponudi su navedene sljedeće radnje:

1. ornament na mramornoj oplati na glavnom ulazu
2. glavice (sove) na stupovima između atrija i vestibula
3. glavice (sove) na pilasterima u vestibulu
4. ornament koji služi za pokrivanje sljubnica osmerokutnog mramornog pila između atrija i vestibula
5. ornament nad vratima vratara i nad ulazom u *souterrain*
6. ornament nad vratima muške i ženske garderobe
7. ornament nad svim vratima u atrijumu
8. svi ornamenti na spomen-ploči i kaminu u atrijumu sastojeci se iz grba Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te grba grada Zagreba zajedno s krunom, sa svake strane ornamentalna ploča, kapitel na kojem počiva zavojni ornament, rubni ornament ploče za natpis, dvije košarice s cvijećem te slobodno visećim vijencem, te rešetke za 2 kamina
9. kapitel na mramornim stupovima u profesorskoj čitaonici
10. ornament u drvenoj oplati profesorske čitaonice
11. figuralni reljef u oplati velike čitaonice – osam modela
12. figuralni reljef kod nadzora – četiri modela
13. figuralni reljef u oplati stupa kod nadzora – dva modela
14. kapitel stupova kod nadzora – jedan model
15. ornament preko ugla kod stupova nadzora
16. kazalnik sata s ukrasnim obhodom i kazala
17. gatre s petljama, bravicom i zasunima te širokim okvirom kod kamina u glavnom ulazu – jedan model
18. gatre s petljama, bravicom i zasunima u Profesorskoj čitaonici
19. gatre kod grijalačkih tjelesa i ventilacije u Velikoj čitaonici sa petljama, bravicom i glatkim okvirom.

Ravnateljstvo odgovara da je voljno preuzeti izvođenje raznih ukrasnih radnji uz popust od 4 % troškova. Daljnji tijek razvoja događaja ne može se dokumentirati, ali očito je takva narudžba bila prevelik zalogaj za tek novoosnovanu Ljevaonicu za broncu pri Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt. Treba podsjetiti da je Ljevaonica za broncu imala tijekom povijesti veliku ulogu pri lijevanju radova poznatih umjetnika. Ljevaonica

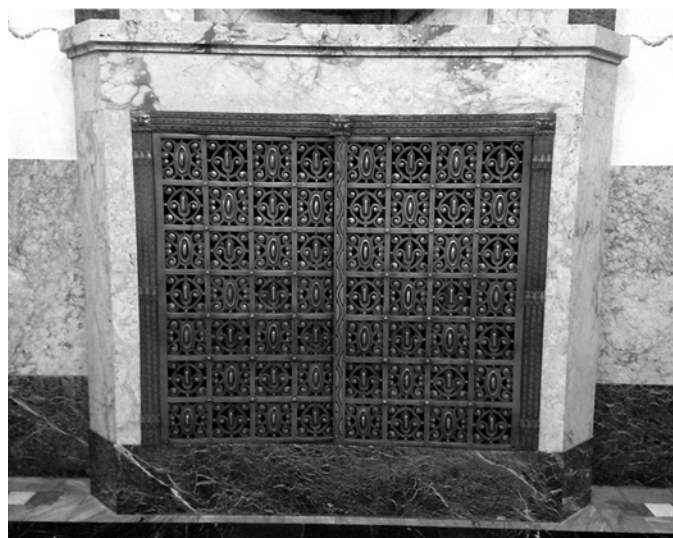
je osnovana prvenstveno s obrazovnim ciljem za učenike škole, u njoj se učila tehnika lijevanja bronce i sadre (postojala je i Zbirka odljevaka po kojima su kipari kopirali antičke skulpture, a đaci ostalih odsjeka crtali po modelu), ali u njoj su se mogle lijevati i vanjske narudžbe. Od samog osnutka ljevaonice, koja je imala vrsne majstore-ljevače (neki su se od njih školovali i u inozemstvu), izliven je veliki broj predmeta i umjetnina te je obilježila povijest lijevanje skulpture u ovom dijelu Europe.³⁹

Na temelju pronađene dokumentacije u Arhivu ALU, može se zaključiti da su sve ukrasne radnje iz bronce u atriju knjižnice izvedene u Ljevaonici bronce pri Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt;⁴⁰ svi ornamenti na spomen-ploči i kaminu u atriju, sastojeći se od grba Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te grba grada Zagreba zajedno s krunom, sa svake strane ornamentalna ploča, kapitel na kojem počiva zavojni ornament, rubni ornament ploče za natpis, dvije košarice s cvijećem te slobodno visećim vijencem (sl. 8), te rešetke za dva kamina (sl. 9). Za te radnje škola dobila 6 000 kruna.

Kraljevska zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove, u travnju 1912. godine sklapa ugovor⁴¹ o lijevanju u bronci s tvrtkom J. Srpek Kunsterzgießerei iz Beča, koja je po sadrenim odljevima koji su se izrađivali u atelijeru prof. Valdeca, izrađivala brončane odljeve za ukrašavanje knjižnice. Prema dosadašnjim istraživanjima, Lubynski je od Valdeca naručivao modele u gipsu za sve brončane ukrase u knjižnici⁴² koji su se kasnije lijevali u Beču. Svi ornamenti i ukrasi u atriju odliveni su u Ljevaonici bronce pri Privremenoj višoj školi u Zagrebu.

Da su ukrasne radnje iz bronce u atriju knjižnice zaista odlivene tamo, svjedoči dokument od 26. lipnja 1913.⁴³ u kojem škola izvještava Zemaljsku vladu „da je posao oko lijevanja ukrasnih radnja za Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu tako uznapredovao tako da je na jednoj strani dvorane kod spomen ploče sa ornamentima [misli se na atrij] cijeli monterski posao gotov osim rešetke u donjem dijelu, gdje još mramor nije gotov, dočim je na drugoj strani dvorane cijela gornja polovica ukrasnih radnji gotova.”⁴⁴

Također, raniji dopis uprave Ljevaonice za broncu upućen Rudolfu Valdecu od 2. studenog. 1912. godine potvrđuje gornju tvrdnju. Naime, uprava Ljevaonice priopćava Valdecu da je nakon pregleda modela za vrata kamina kao i okvirnog ukrasa

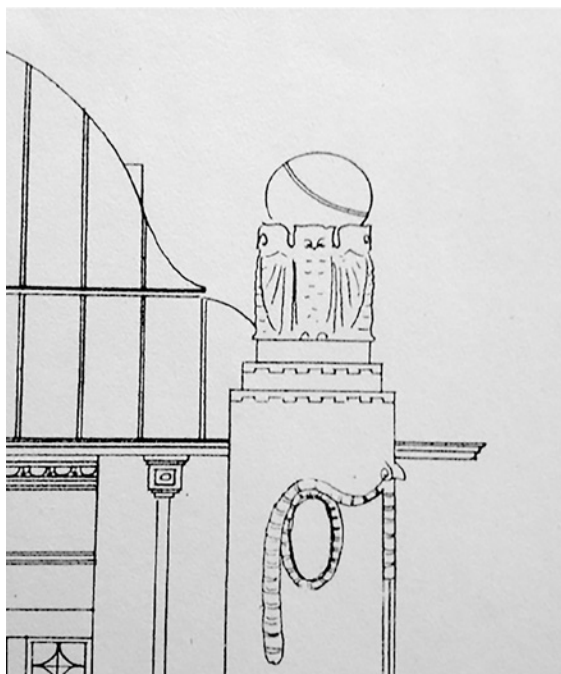
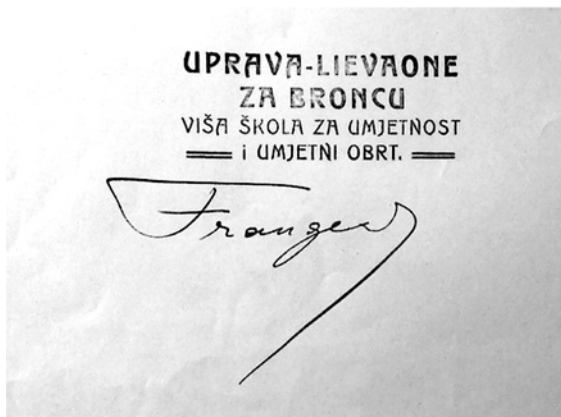

- 8 Rudolf Valdec i učenici, rubni ornament ploče za natpis, košarica s cvijećem i feston u atriju (foto: Ariana Novina)

Rudolf Valdec with students, an edge ornament of an inscription plate, a basket of flowers and a festoon in the atrium (photo: Ariana Novina)

- 9 Rudolf Valdec i učenici, rešetka za kamin, atrij (foto: A. Novina)

Rudolf Valdec with students, fireplace grate, atrium (photo: A. Novina)

- 10 Žig Uprave ljevaonice za broncu pri Privremenoj Višoj školi za umjetnost i umjetni obrt, Fototeka ALU

Stamp of the bronze foundry at the Temporary Higher School of Arts and Crafts, Academy of Fine Arts Zagreb photo library

- 11 Rudolf Lubynski, Kraljevska sveučilišna knjižnica, nacrt istočnog pročelja, detalj, HDA

Rudolf Lubynski, Royal University Library, detail of the east façade, Croatian State Archives

oko švedske granitne ploče, potrebno doraditi modele kako ih zahtjeva narudžba. Modele su pregledali arh. Lubynski, profesor Frangeš te lijevač u Ljevaonici bronce Schukeld. Ovaj izuzetno vrijedan dokument dokazuje ne samo da se dio ukrasnih radnji iz bronce lijevao u Ljevaonici bronce pri školi, koja time stiče kredibilitet za daljnje poslove, već potvrđuje i cjelokupan angažman Lubynskog pri gradnji knjižnice, ne samo u arhitektonskim i građevinskim poslovima, već i u cjelokupnom opremanju interijera (obrtički ukrasni radovi, slike u unutrašnjosti, te kiparski radovi na pročelju).

Ukrasne sove na pilovima velike čitaonice – Ferdo Ćus, Bella Staffel, Viktor Rimay, Gjuro Murgić

Dokument u HDA svjedoči da je prvobitnu ponudu za izradu sova – simbola mudrosti koji se ponavlja i u unutrašnjosti knjižnice – Odjel za bogoštovlje i nastavu ponudio zagrebačkom limaru Alexu Maruzziju. Limar Maruzzi uzvratilo je da „ne može tako veliku radnju preuzeti”. Odjel je tada zaključio da, po svoj prilici, neće moći niti drugi obrtnici spomenuti ures izraditi,⁴⁵ te da je stoga potrebno da se odmah pošalje koji činovnik u Beč „s nalogom da usmeno pouzdanim tvorničkim tvrtkama razloži predmet dobave, način izradjivanja, potanje uvjete itd.” Na istom se dokumentu nalazi i bilješka iz koje saznajemo da je upravitelj Škole za umjetnost i umjetni obrt Valdec izjavio „da škola tu radnju obzirom na pomanjkanje đaka, potrebitog oruđa i radnika ne može preuzeti”. Daljnji tijek događaja ne možemo sasvim sigurno rekonstruirati. Kako je na istom dokumentu navedeno i desetak adresa bečkih obrtnika, moguće je da je izaslanik Odjela otišao u Beč kako bi uzeo ponude. Međutim, već mjesec dana kasnije Viktor Rimay i Gjuro Murgić šalju Vladi ponudu za izvedbu sova i za tu izradu traže iznos od 18 000 kruna.⁴⁶ Na istom je papiru olovkom u donjem lijevom uglu napisano: „Čekati na ponude iz Beča”. Odjel za bogoštovlje i nastavu ipak se odlučio za zagrebačke obrtnike Rimaya i Murgića, koji su obojica radili na Obrtnoj školi u Zagrebu. Po završetku izvedbe, Rimayu i Murgiću isplaćeno je 16 000 kruna. U troškovniku je navedeno da su sove i kugle ljevane iz 1 1/2, odnosno 2 mm debelog bakrenog lima s čvrstim željeznim kosturom. Model za sove koji je modeliran i pripremljen za lijevanje u sadri na kraju je ipak izrađen u Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni

obrt. Odlio ga je u sadri majstor obrade gipsa, Bela Staffer. U iskazu Rudolfa Valdeca, nagradu za izradu modela dobio je i Ferdo Ćus, đak Više škole za umjetnost i umjetni obrt za pomoć u atelijeru.⁴⁷ U Završnom iskazu troškova novogradnje Kraljevske sveučilišne knjižnice u Zagrebu, pod točkom 24. stoji da su ukrasne radnje od bakra (sove na kupoli) izrađene:

- a) po Rimayu
- b) model za sove izrađen po Valdecu
- c) Maruzzi – pokrivanje pilova ispod sova.⁴⁸

Antonija Tkalčić Koščević u svojoj knjizi *Sjećanja na prve generacije Umjetničke akademije u Zagrebu* piše kako je ona izradila maske pod prozorima te temelje za sove. Međutim, ni u konačnom iskazu isplaćenih radnji, niti u iskazu profesora nije nađeno njezino ime, što ne mora značiti da navedeni podatak nije točan. Naime, u Završnom iskazu troškova gradnje navedeno je da su kiparske figuralne radnje izvedene po Valdecu, Frangešu i po Umjetničkoj školi.

Slike u unutrašnjosti zgrade na zidovima Proforske čitaonice izveli su profesori Više škole za umjetnost i umjetni obrt: Robert Auer: *Palada Atena* na zapadnom zidu Proforske čitaonice, Oton Iveković: *Grad Dubrovnik* nad ulazom u Proforsku čitaonicu, Menci Clement Crnčić: *Grad Senj* nad ulazom u Malu čitaonicu, i Ferdo Kovačević: *Grad Đakovo* nad ulazom u dvoranu za Posudbu knjiga i *Grad Zagreb* nad ulazom u Veliku čitaonicu. Odjel za bogoštovlje i nastavu Aueru je isplatio za izradu slike *Atena Palada* 1 500 kruna.⁴⁹

One, kao ni kiparske kompozicije na pročelju zgrade, nisu slučajno izabrane, već svojim sadržajem i simbolikom (simbol Palade Atene – boginja mudrosti, snage, ali i metalurgije i obrta; simbol sove – simbol mudrosti, meditacije i znanosti; simbol zrcala – simbol razboritosti i introspekcije; simbol zemaljske kugle i dr.) podsjećaju na opće duhovne i kulturne vrijednosti čovječanstva unutar kojih se iščitavaju nacionalne karakteristike (protagonisti hrvatske povijesti i kulture).⁵⁰ Dokument Kraljevske zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove,⁵¹ dokazuje da je slikarima Menciju Cl. Crnčiću i Otonu Ivekoviću isplaćen pripadajući honorar od 1 500 kruna. Također, u Hrvatskom državnom arhivu može se naći niz Zapisnika (od lipnja 1912. do rujna 1913. godine.) u kojima se daje stručna ocjena predloženih skica pozvanih umjetnika. Tijekom tog razdoblja bilo

je više primjedbi i preporuka pa čak i odbijanja umjetnika koji nisu željeli slikati striktno po nalogu Zemaljske vlade⁵², točnije, komisije koja je bila sastavljena od sljedećih članova: Zvonimir Žepić, kr. banski savjetnik i upravitelj Kr. vladinog odjela za bogoštovlje i nastavu, dr. Iso Kršnjavi, odjelni predstojnik u ministarstvu i kr. sveuč. profesor, dr. Vinko Krišković, kr. sveučilišni profesor, dr. Marko Breyer, odvjetnik, Rudolf Lubynski, ovlašteni graditelj, Ladislav Sitzer, kraljevski inženjer. Iz Završnog iskaza troškova novogradnje Kraljevske sveučilišne knjižnice i kraljevskog zemaljskog arhiva u Zagrebu može se rezimirati⁵³ sljedeće.

Obične kiparske radnje od sadre na pročeljima i u unutrašnjosti zgrade izveli su kipar Vatroslav Drenski (I. i II. skupine) te Imbro Sunko (II. i IV. skupine). Iz troškovnika za kiparske radnje iščitavamo da su to sljedeće radnje: naprava tekućeg ornamenta u kasetama znanstvenih časopisa, naprava rozeta u malim kasetama na stropu Proforske čitaonice, naprava bisernica na stijenama atrija, naprava ukrasnih ploča na stijenama dvorane kataloga, naprava vijenca od sadre nad vratima vrataru u arhivu i sl., dakle, kiparske radnje za koje nije potrebna umjetnička već obrtnička umješnost.

Figuralne kiparske radnje na sjevernom pročelju i južnom zabatu knjižnice izveli su profesori Više škole za umjetnost i umjetni obrt prof. Rudolf Valdec, prof. Robert Frangeš i Viša škola za umjetnost i umjetni obrt (polaznici tj. đaci škole). Ukupna suma koja je isplaćena za te radnje iznosila je 33 600 kruna. Rudolf Valdec sav je prihod koji je dobio za rad na knjižnici dao tadašnjem tajniku Privremene više škole Cvetišiću da ga čuva i podijeli studentima po potrebi.

Na kraju, bilo bi zanimljivo proučiti i usporediti troškove novogradnje Kraljevske sveučilišne knjižnice. Na samom početku gradnje arhitekt Lubynski dao je Procjenu građevinskih troškova zgrade i procijenio ih je na 1 200 000 kruna bez uređenja. S unutarnjim uređenjem, pokuštvom i policama za spremište ukupna cijena je iznosila 1 450 000 kruna.

Dana 1. veljače 1914. napravljen je Završni iskaz troškova u kojem je navedeno da je gradnja, s uređenjem parka i okoliša te pokuštvom iznosila 1 740 000 kruna. Dakle, procjena gradnje se od završnog iskaza razlikuje za samo 300 000 kruna. Za bolju ilustraciju ove sume, stavimo u odnos iznos godišnje plaće prof. Frangeša koja je iznosila 4 000 kruna. Dakle, prof. Frangeš je za

rad na sjevernom (glavnom) pročelju knjižnice dobio približno 5 godišnjih plaća (20 000 kruna). Iz Završnog iskaza troškova za gradnju Kraljevske i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, navedimo izvodače i troškove radnji: stolarske radnje – 54 249 K (Turnjak, Trstenjak, Blažeković); radnje iz mozaika (Koch, Dedić i Marinković) – 6 600 K; slike u unutrašnjosti (Bukovac, Rački, Auer, Tišov, Crnčić, Iveković, Jurkić i dr.) – 36 000 K; bravarske radnje (Haramina, Pandić, Sollar) – 50 800 K; mramorne radnje (Pierotti) – 62 370 K; ukrasne radnje od bakra za sove na krovu (Murgić, Rimmay, Valdec) – 17 090 K; staklarske radnje (Gnezda i tvornica Neusatte, Antun Ullrich, Weiss i dr., G. Herzog) – 36 000 K; uređenje parka i nabava biljaka (Durchanek)⁵⁴ – 15 000 K; arhitekt Lubynski – 35 000 K.⁵⁵

Zaključak

Zgrada Kraljevske sveučilišne knjižnice i Zemaljskog arhiva u Zagrebu predana je upravi u rujnu 1913. godine. Tada je započela selidba, a iste godine u prosincu otvorena je za javnost. Arhitekt Lubynski je i u ovom projektu i izvedbi pokazao da ima „ruku prokušana talenta” (kako je navela komisija za ocjenjivanje natječajnih radova već 1911. godine). Bio je to nevjerojatan arhitektonski, građevinski, umjetnički i nadasve obrtnički poduhvat koji nas podsjeća na jednu drugačiju kulturu življenja u ondašnjem Zagrebu, a u kojem su sudjelovali profesori i učenici prve generacije Više škole za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu.

Učenici Više škole za umjetnost i umjetni obrt koji su radili na ukrašavanju Kraljevske sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Vojtjeh **Branjš** (Bzenec, 2. veljače 1893. – Zagreb, 29. studenoga 1983.). u. 1911/12. škola R. Frangeša – alegorične figure na Sjevernom pročelju

Ferdo **Ćus** (Zagreb, 19. srpnja 1891. – Crni Vrh, 12. listopada 1914.), u. 1907/8., d. 1910., škola R. Frangeša i R. Valdeca – kamena vaza na istočnoj strani knjižnice, model za sove na krovu, izrada modela za sove na kapitelima u unutrašnjosti

Davorin Martin **Hotko** (Zagreb, 12. studenog 1890. – Zagreb, 1962.), u. 1907/8., a. 1911. škola R. Valdeca – izrada modela dekorativnih arhitektonskih elementata u gipsu (volute, supraporti), Alegorija prosvjete – pomoć Valdecu na Južnom zabatu, Alegorične figure (amoreti) nad glavnim ulazom

Robert **Jean** (Sarajevo, 5. kolovoza 1889. – Zagreb, 1968.), u. 1908/9., a. 1914. škola R. Frangeša – Alegorične figure (amoreti) nad glavnim ulazom

Milorad **Jovanović** (Petrović, 6. listopada 1886. – ?), u. 1910/11., a. 1914., škola R. Frangeša – cizeliranje odljeva, Alegorične figure (amoreti) nad glavnim ulazom

Hinko **Juhn** (Podgorač, 9. lipnja 1891. – Zagreb, 1940.), u. 1907./8., d. 1911. škola R. Frangeša – cizeliranje odljeva

Antonija **Tkalčić Košćević** (19. ožujka 1891. – Zagreb, 5. siječnja 1981.), u. 1910/11., škola R. Valdeca – maske pod prozorima na sjevernoj strani I. kata, temelji za akroterij⁵⁶

Rudolf **Spiegler** (Zagreb, 24. prosinca 1885. – Zagreb, 1980.), u. 1907/8., a. 1911., škola R. Frangeša – cizeliranje odljeva, Alegorične figure (amoreti) nad glavnim ulazom, festoni

Antun **Štefić** (Boštanj, 12. siječnja 1878. – ?, 1915.), u. 1907/8. – izrada modela u gipsu, Alegorične figure (amoreti) nad glavnim ulazom

Ludmila **Wodsedalek** (Budimpešta, 18. rujna 1888. – Zagreb, 1968.), u. 1907/8., d. 1912., škola R. Frangeša i R. Valdeca – figuralni reljefi djece i filozofa u Velikoj čitaonici; reljefi nisu izliveni u ljevaonici za broncu pri Višoj školi za umjetnost i umjetni obrt, već u ljevaonici B. T. Srpek, Brandýs na Labi.⁵⁷

u. – upisao
d. – diplomirao
a. – apsolvirao

Majstori i ljevači

Majstor Bela Staffel – izradba modela u gipsu

Josip Schukeld – glavni ljevač u ljevaonici bronce pri Privremenoj Višoj školi za umjetnost i umjetni obrt⁵⁸

BILJEŠKE

- 1 O povodu i gradnji te projektu i zgradi Sveučilišne knjižnice opširno je pisala Snješka Knežević: Snješka Knežević, „Zapadni perivoj,” u *Zagrebačka zelena potkova* (Zagreb: Školska knjiga, 1996.); i u Snješka Knežević, „Zgrada nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu,” u *Secesija u Hrvatskoj*, katalog izložbe (Zagreb: MUO, 14. prosinca 2003. – 31. ožujka 2004.), 93–105; te u Snješka Knežević, „Zgrada nacionalne i sveučilišne biblioteke,” u *Zagreb: Grad Memorija Art* (Zagreb: Meandar Media, 2011.), 145–161; a o dionici oblikovanja metala Arijana Koprčina u Arijana Koprčina, „Autorsko oblikovanje metala i recepcija uvoznih proizvoda u Hrvatskoj krajem 19. i početkom 20. stoljeća,” u *Secesija u Hrvatskoj*, katalog izložbe, (Zagreb: MUO, 14. prosinca 2003. – 31. ožujka 2004.), 179–187. Karmen Gagro se bavila obrtničkim radovima na Sveučilišnoj knjižnici u: Karmen Gagro, „Obrtnički radovi na Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu,” *Život umjetnosti* 56/57 (1995.): 20–25.; dok je likovni opus knjižnice obradila Vera Kružić Uchytíl u Vera Kružić Uchytíl, „Likovni opus u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici,” u *Secesija u Hrvatskoj*, katalog izložbe, (Zagreb: MUO, 14. prosinca 2003. – 31. ožujka 2004.), 107–113.
- 2 Istraživanje je u skraćenom obliku prezentirano na stručno-znanstvenom skupu *100 godina palače Lubynski* povodom stote obljetnice Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, u Hrvatskom državnom arhivu, 10. listopada 2013. godine. Skup su organizirali Hrvatski državni arhiv i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u suradnji s Institutom za povijest umjetnosti u Zagrebu.
- 3 Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, *Fond Hrvatska dalmatinska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu*, dalje (HDA, fond BiN ZV)
- 4 HDA, fond BiN ZV, sv. XII, br. 167., Zagreb, 17. prosinca 1911.
- 5 Lubynski prijavljuje projekt pod nazivom Proprio Marte.
- 6 Najviše se izmjena dogodilo u strukturi građevine, a zbog kasnije potrebe uključenja novog sadržaja unutar zgrade-arhiva.
- 7 Tom im se prigodom pridružio i arhitekt Sunko, koji je s Lubynskim podijelio prvu nagradu za projekt knjižnice.
- 8 Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Zagreba ustupilo je besplatno u vlasništvo Kr. zem. vladi gradilište na Zapadnom perivoju, dopis od 10. prosinca 1906., HDA, fond BiN ZV, sv. XII, br. 167.
- 9 Prvi veći ljevački pogon pod nazivom *Prva hrvatska tvornica strojeva i ljevaonica željeza* osnovao je 1900. u Magazinskoj cesti 13. ing. Strojarstva Radoslav Eisenhuth. U toj je tvornici 120 radnika proizvodilo željezne odljevke za vodovod i kanalizaciju grada Zagreba te strojarске dijelove i gospodarske strojeve.
- 10 Knežević, *Zagrebačka zelena potkova*, 234.
- 11 Autor (vidi sljedeću bilješku) misli na posljednji monument Zelene potkove.
- 12 Nenad Fabijanić, „Između secesije, neoklasicizma i moderne,” *Prostor* 18 1 (39) (2010.): 22.
- 13 Dr. Nikola Tomašić, ban Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 1910. do 1912.
- 14 Mladen Deželić, „Velimir Deželić i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu,” *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1–4 (1990.): 5.
- 15 U komisiji su još bili arh. Martin Pilar, Ćiril Iveković, Julio Deutsch te Karl Mayreder iz Beča.
- 16 HDA, fond BiN ZV, *Banska naredba*, br. 1616. od 31. siječnja 1895.
- 17 O gradnji atelijera vidjeti u Olga Maruševski, „Viša škola za umjetnost i umjetni obrt – medij vremena,” *Peristil* 42–43 (1999.): 115–131.
- 18 Primaljsko učilište i rodilište sagrađeno je kao južni aneks Zavoda za gluhoonijemu i slijepu djecu, danas se tim dijelom zgrade koristi Akademija likovnih umjetnosti.
- 19 Odredba radi opredjeljenja umjetničkih ateliera među slikare i kipare, HDA ZVBN, kut. 133–IV, br. 17 571, 19. studenog 1895.
- 20 Nazivi ustanove mijenjali su se kroz povijest kako slijedi: Privremena viša škola za umjetnost i umjetni obrt 1907. – 1918., Kraljevska viša škola za umjetnost i umjetni obrt 1918. – 1921., Kraljevska akademija za umjetnost i umjetni obrt 1921. – 1924., Kraljevska umjetnička akademija 1924. – 1940., Akademija likovnih umjetnosti, 1940. – danas.
- 21 Službeni glasnik, Naredba Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, od 19. listopada 1907.
- 22 Ana Adamec, „Uspješno prekladanje prepreka i osnivanje umjetničkog udruženja „Medulić”,” u *Hrvatsko kiparstvo na prijelazu stoljeća* (Zagreb: Denona, 1999.), 99–121, 110.
- 23 Plastička anatomija – prvi hrvatski anatomski atlas za umjetnike, rukopis, čuva se u Likovnom arhivu HAZU, sa drži 380 listova, koji uključuju rukopise, špalte s otisnutim tekstom i originalne ilustracije.
- 24 Neki od Valdecovih mnogobrojnih radova na pročeljima zagrebačkih zgrada užeg centra su Alegorije slikarstva i kiparstva na desnom i lijevom parapetu Umjetničkog paviljona u Zagrebu, 1898., Alegorija šumara i lovca na zgradi bivšeg Hrvatskog šumarskog doma Hrvatskog slavonskog šumarskog društva, Ljudevita Vukotinića 2, Alegorija krilatog genija na vrhu kuće slikara Bukovca, Tomislavov trg br. 18, Alegorija trgovine i obrta na pročelju Etnografskog muzeja, 1903., Alegorija medicine i stomatologije na kući dr. Eugena Rada, Trg bana J. Jelačića 5, 1905., Alegorije industrije, trgovine, ribarstva, umjetnog obrta, stočarstva, poljodjeljstva, rudarstva i šumarstva na zgradi Jugoslavenske (Hrvatske zemaljske) banke, danas Croatia osiguranje na uglu Praške ulice i trga bana Josipa Jelačića, 1920., vidjeti više u: Enes Quien, „Kipar Rudolf Valdec: život i djelo (1872. – 1929.),” doktorska disertacija (Sveučilište u Zagrebu, 2015.), 223–341.
- 25 U dokumentima Arhiva Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu (dalje: Arhiv ALU), Fond Opći spisi 1912., 1913. i 1914., koji se odnose na gradnju Sveučilišne knjižnice u Zagrebu, nalazimo da su Valdecu pri izvođenju sjevernog pročelja i južnog zabata, osim Hotka, pomagali i učenici Braniš, Jean, Jovanović, Košćević, Spiegler i Štefić. Time se ispravljaju dosadašnji navodi da su uz Valdeca i Frangeša na opremi kiparskih radova knjižnice radili samo Ferdo Ćus i Mila Wood, usp.: Kružić Uchytíl, „Likovni opus u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici,” 107–113, 109. Takvo mišljenje iznosi i Ana Adamec, „Sveučilišna knjižnica predočava cjelokupnost umjetničkog djela,” u *Hrvatsko kiparstvo na prijelazu stoljeća* (Zagreb: Denona, 1999.), 239–261, 244.; a prije nje i Zdenka Marković, *Biografija kao kulturno-historijska slika jedne epohe hrvatske likovne umjetnosti* (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1954.), 205.
- 26 U prvoj generaciji polaznika Privremene više škole za umjetnost i umjetni obrt u tzv. Tečajevima ili Školama kod prof. Crnčića, Čikoša, Auera, Frangeša i Valdeca studira 32 učenika.
- 27 Antonija Tkalčić Košćević, *Sjećanja na prve generacije Umjetničke akademije u Zagrebu* (Zagreb: HAZU – Arhiv za likovne umjetnosti, 2007.).
- 28 Hotko je uz svog kolegu, Ferdu Ćusa, 1910. izveo i skulpturalnu dekoraciju na kući Kohn, ugaio Svačićeva trga i Kumičićeve ulice 1.

- DPUH Peristil 139-154 Ariana Novina Radovi profesora i učenika Privremene više škole za umjetnost i umjetni obrt pri izgradnji sveučilišne knjižnice i arhiva 63/2020
- 29 Quien, *Kipar Rudolf Valdec*, 36.
 - 30 Razlika između tzv. „visoke” i „niske” umjetnosti i distinkcija od obrta javlja se već u razdoblju renesanse.
 - 31 HDA, fond BiN ZV, sv. III, 249-273, br. 505., Zagreb, 14. listopada 1911.
 - 32 Vjerojatno se misli na modele i odljeve skulptura za reljefe u sadri.
 - 33 Tkalčić Koščević, *Sjećanja na prve generacije*, 31.
 - 34 Frangeš se 1907. obratio Milanu Rojcu, tadašnjem predstojniku Odjela za bogoštovlje i nastavu s idejom osnivanja Visoke umjetničke škole u Hrvatskoj.
 - 35 Frangeš je u liku filozofa prikazao dr. Velimira Deželića (Zagreb, 21. veljače 1864. – Zagreb, 7. veljače, 1941.), za čije je uprave sagrađena nova zgrada Kraljevske sveučilišne knjižnice.
 - 36 Arhiv Akademije likovnih umjetnosti (dalje Arhiv ALU), Fond Opći spisi, 1914., spis 10/1914., Zagreb, 16. ožujka 1914.
 - 37 Uobičajeni je postupak prilikom gradnje u to doba bio da se nakon izvedbe i ugradnje određenog kiparskog ili slikarskog ukrasa isplata izvrši tek nakon godinu dana iza provedene „pohvalbe” zgrade, kako bi se uočili i ispravili mogući nedostaci.
 - 38 Arhiv ALU, Fond Opći spisi, spis 36/1912., Zagreb, 27. veljače 1912.; ovaj je dokument ranije spomenut u: Ljubo Babić i Matko Peić, *Pola stoljeća Akademije likovnih umjetnosti, Spomenica Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, Prigodom 50-godišnjice njenog osnutka (1907/8-1957/8)* (Zagreb, Akademija likovnih umjetnosti, Zagreb, 1958.), 17, 22.
 - 39 Više o Ljevaonici za broncu vidjeti u: Anđelka Dobrijević, „Povijest ljevaonice ALU,” u *Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu: 1907. – 1997.* (Zagreb: Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu, 2002.), 173-179.
 - 40 Navedene u ponudi pod br. 8.
 - 41 Arhiv ALU, Opći spisi, 1912., spis 30/1912. Zagreb, 22. travnja 1912.
 - 42 Koprčina, „Autorsko oblikovanje metala,” 138.
 - 43 Ovim dokumentom ispravljaju se i nadopunjavaju dosadašnja istraživanja o izvedbi ukrasnih radnji iz bronce u knjižnici, a koje su izvedene u zagrebačkoj Ljevaonici bronce pri Višoj školi za umjetnost i umjetni obrt.; usp.: Koprčina, „Autorsko oblikovanje metala,” 179-187. i Gagro, „Obrtnički radovi na Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu,” 20-25.
 - 44 Arhiv ALU, Fond Opći spisi, 1913., spis 24/1913., Zagreb, 26. lipnja 1913.
 - 45 HDA, fond BiN ZV, sv. III, 249-273, 1900, br. 21769., Zagreb, rujna 1911.
 - 46 HDA, fond BiN ZV, sv. III, br. 2746., Zagreb, 13. listopada 1911.
 - 47 Arhiv ALU, Fond Opći spisi, spis 24/1912., ? 1912.
 - 48 HDA, fond BiN ZV, sv. XII./38., br ?, Zagreb, 1. veljače 1914.
 - 49 HDA, fond BiN ZV, sv. XII./38., 1913., od 9. kolovoza 1913. Ista suma isplaćena je i slikarima Crnčiću, Ivekoviću i Kovačeviću.
 - 50 Teme je odabrao župan Janko pl. Jelačić, a mjesta za kompozicije odredio je Lubynski; Narodne novine 167., 20. srpnja 1912.
 - 51 HDA, fond BiN ZV, sv. XII./38., br. 14720, od 17. srpnja 1913.
 - 52 Narudžba slike *Grad Đakovo* prvobitno je povjerena slikaru Emanuelu Vidoviću, čak je i slikar Miroslav Kraljević predložio skicu za sliku *Umjetnost*, međutim, zbog njegove smrti ona je povjerena Tišovu, skica za sliku *Poduka u starom vijeku* Bele Čikoša je odbijena, kao i *Poduka u novom vijeku* Ivana Tišova.
 - 53 HDA, fond BiN ZV, sv. XII./38., 1914., Iskaz troškova novogradnje Kraljevske sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Zagreb, 1. veljače 1914.
 - 54 Kraljevski nadvrtlar Vitezslav Durchanek (Jaroměř, 9. srpnja 1857. – Celje, 24. studenog 1924.)
 - 55 Lubynskom je za posao izrade i kasnije preinake nacrt zgrade isplaćeno samo 35 000 kruna, HDA-80. fond BiN ZV, sv. XII-38/1914., kut. 806.
 - 56 Po svjedočenju Antonije Tkalčić Koščević. *Sjećanja na prve generacije Umjetničke akademije u Zagrebu.* HAZU – Arhiv za likovne umjetnosti, Zagreb, 2007., 31.
 - 57 Darija Alujević, „Život i djelo kiparice Mile Wod,” doktorska disertacija (Sveučilište u Zagrebu, 2020.), 100.
 - 58 Ugovor za poslove ljevača bronce Schukeld potpisao je s Upravom Ljevaonice za broncu 16. travnja 1912.

REFERENCES

- Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu, 1907–1997*. Zagreb: Akademija likovnih umjetnosti, 2002.
- Adamec, Ana. *Hrvatsko kiparstvo na prijelazu stoljeća*. Zagreb: Denona, 1999.
- Adamec, Ana. *Rudolf Valdec*. Samobor: AGM, 2001.
- Babić, Ljubo. "Rudolf Valdec." *Obzor* 37 (14 Feb 1930), 2.
- Bagarić, Marina. "Lokalna tradicijska i uvozna secesija: Zagrebačka arhitektura između 1898. i 1918." In *Izazov moderne: Zagreb–Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2017, 203–232.
- Cvetišić, Vjekoslav. "Četrdesetogodišnjica umjetničkog rada kipara Rudolfa Valdeca." *Jutarnji list* (4 March 1928), 33.
- Cvetišić, Vjekoslav. "Ljevaonica za brončane kipove i spomenike." *Jutarnji list* (30 Dec 1934), 17–18.
- Dabac, Mladenka. "Rudolf Lubynski i njegovo doba." *Arhitektura* 189–195, (1984/85.): 160–176.
- Deželić, Mladen. "Velimir Deželić i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1–4 (1990).
- Fabijanić, Nenad. "Između secesije, neoklasicizma i moderne: prilog interpretaciji zgrade Sveučilišne knjižnice Rudolfa Lubynskog." *Prostor* 18, 1 (39) (2010): 2–25.
- Fancev, Franjo. *Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu*. Zagreb: Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina, 1925.
- Galović, Krešimir. "Secesijsko remek–djelo." *Vijenac* 8 (2000), 22.
- Gagro, Karmen. "Obrtnički radovi na Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu." *Život umjetnosti* 56/57 (1995): 20–26.
- Hall, James. *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 1998.
- Jakac, Biserka. "Sveučilišna biblioteka u Zagrebu." *Peristil* 5 (1962): 118–125.
- Knežević, Snješka. "Zgrada Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu." In *Zagreb: Grad Memorija Art*. Zagreb: Meandar Media, 2011., 145–164.
- Knežević, Snješka. *Zagrebačka Zelena potkova*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.
- Knežević, Snješka. "Regulatorna osnova Milana Lenucija za dio Zagreba od željezničke pruge do rijeke Save iz godine 1907." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 16 (1992): 169–197.
- Koprčina, Arijana. "Autorsko oblikovanje metala i recepcija uvoznih proizvoda u Hrvatskoj krajem 19. i početkom 20. stoljeća." In *Secesija u Hrvatskoj*, exhibition catalogue. Zagreb: Muzej za umjetnosti i obrt, 2003/2004, 179–187.
- Koprčina, Arijana. "Metal u doba historicizma u Hrvatskoj." In *Historicizam u Hrvatskoj*, exhibition catalogue. Zagreb: Muzej za umjetnosti i obrt, 2000.
- Tkalčić–Koščević, Antonija. "Osvrt na prvi decenij Umjetničke škole u Zagrebu: (1907/8–1917/18.)." *Čovjek i prostor* 72 (1958): 6.
- Kružić–Uchytal, Vera. "Likovni opus u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu." In *Secesija u Hrvatskoj*, exhibition catalogue. Zagreb: Muzej za umjetnosti i obrt, 2003/2004, 107–113.
- Laslo, Aleksander. "Rudolf Lubynski, prilog definiciji stambenog tipa i Rudolf Lubynski, realizacije u Zagrebu–vodič." *Arhitektura* 189–195 (1984/85.): 169–197., 202–208.
- Marković, Zdenka. *Franješ Mihanović: biografija kao kulturno historijska slika jedne epohe hrvatske umjetnosti*. Zagreb: JAZU, 1954.
- Lunaček, Vladimir. "Hrvatska umjetnost u god. 1913." *Obzor* 1 (1 Jan 1914), 1.
- Maruševski, Olga. "Viša škola za umjetnost i umjetni obrt–medij vremena." *Peristil* 42–43 (1999): 115–131.
- Mažuran–Subotić, Vesna. *Mila Vod*, exhibition catalogue. Zagreb: Gliptoteka HAZU, 1997.
- Mihičić, Andro–Vid. "Ljevaonica bronce i sadre." In *Spomenica Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu*. Zagreb, 1958.
- Od zanosa do identiteta, Prvi profesori i prvi učenici Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu*, exhibition catalogue, 3. – 30. travnja 2008.
- Petrović, Sveto. *Hrvatska Kraljevska sveučilišna biblioteka*. Zagreb, 1913.
- Plavšić, Dušan. "Rudolf Valdec." *Obzor* 206 (9 Sep 1899), 2.
- Renin. "Rudolf Valdec." *Narodne novine* (28 Sep 1912), 4.
- Sečić, Dora. *Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Razvoj i djelovanje srednjoeuropske knjižnice od 1874. do 1918*. Lokve: Naklada Benja, 2007.
- Spomenica Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, Prigodom 50–godišnjice njenog osnutka (1907/8 –1957/8)*. Zagreb: Akademija likovnih umjetnosti, 1958.
- Strajnić, Kosta. "Nova universitetska biblioteka." *Hrvatski pokret* 9 (1913), 2–3.
- Šimat Banov, Ive. *Robert Franješ Mihanović, Prilog povijesti modernoga hrvatskoga kiparstva*. Zagreb: Art Studio Azinović, 2005.
- Quien, Enes. "Kipar Rudolf Valdec: Život i djelo (1872.–1929.)." PhD diss., University of Zagreb, 2015.
- Zgrada Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu 1913.–2013.*, Edicija: Sveučilište i grad 5. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2013.

SUMMARY

Works of Professors and Students of the Temporary Higher School of Arts and Crafts During the Construction of the Royal University Library and the National Archives in Zagreb

This paper investigates and evaluates the arts and crafts works by professors and students of the Temporary Higher School of Arts and Crafts in Zagreb on the front and in the interior of the Royal University Library in Zagreb. The construction of the Royal University Library started in 1911 with building design entrusted to the architect Rudolf Lubynski. In the period of only two years, one of the most significant achievements of the Secessionist architecture, an unrepeatable *Gesamtkunstwerk*, was constructed. The paper discusses the activities of the High School of Arts and Crafts at the beginning of the 20th century and the engagement of the modern sculpture protagonists, professors Rudolf Valdec and Robert Frangeš, in the context of equipping the library, but also identifies the students of the Sculpture Course Temporary Higher School as the work contractors. This paper also discusses the contribution of the school's bronze foundry to the construction of the library and the production of bronze decorations.

Translation: Filip Matović

ARIANA NOVINA (Zagreb, 1972.) diplomirala je povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Nakon završetka studija zapošljava se na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu na mjestu voditeljice Arhiva. Istraživački interes usmjeren joj je na period početka 20. st. u hrvatskoj arhitekturi i likovnoj umjetnosti.

ARIANA NOVINA (Zagreb, 1972) graduated in art history at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. She started her career at Academy of Fine arts, University of Zagreb, where she currently works as a head of Archive. Her research interest is focused on the period of the beginning of the 20th century in Croatian architecture and fine arts.